

LA NATIVITZACIÓ EN CASTELLÀ DE LA TOPONÍMIA AUTÒCTONA DE LA CIUTAT D'ALACANT

Brauli MONTOYA ABAT

0. La ciutat d'Alacant és una de les comunitats de parla valencianes on el procés de substitució del català pel castellà es troba més avançat. Això la fa esdevenir un excel·lent camp de proves per a observar la conversió de l'actual toponímia autòctona catalana (o catalanitzada de fa segles) en una toponímia de fesomia castellana. El fenomen és paral·lel a l'atrició o desgast que pateix la llengua catalana entre els alacantins a causa de la interrupció en la seua transmissió familiar iniciada a mitjan segle passat.

Evidentment, la situació no és pas nova i, especialment, al sud del País Valencià, no resulta estranya: l'hem viscuda a Elda i a Oriola fa només tres segles, i la visqueren a Múrcia i a Cartagena fa cinc segles. Això és, el català, en la seua reculada secular al sud-est peninsular, ha anat deixant traces del seu pas en el castellà superposat. Investigant la toponímia històrica de Múrcia, Cartagena, Oriola i Elda, teníem, en temps aparent, indicis del català perdut¹. Ara, a Alacant, en temps real, se'ns ofereix la mostra més viva de la manera en què succeeix aquesta mena de fenòmens.

1. Un treball de camp passat a Alacant amb un centenar d'informadors², ens permeté extraure informació sobre les denominacions dels llocs alacantins a partir de 23 subjectes que en parlaren lliurement, sense necessitat de l'investigador demanàs per topònims. Les entrevistes es desenvoluparen en català, cosa que dóna més "dramatisme" a la castellanització dels noms de lloc que veurem. En uns pocs casos, alguns parlants inclouen el topònim a dins canvis de codi castellà, però aquestes desviacions del discurs cap a la llengua que s'imposa podrien ser provocades per l'aparició del mateix topònim.

¹ Vegeu el meu treball "Toponímia d'estrat. El cas del català a Múrcia", dins *Materials de Toponímia Valenciana: Actes del Màster de Toponímia (1990-1991)*, València, Comercial DENES-Universitat de València-Conselleria d'Educació, 1995.

² *Alacant: la llengua interrompuda* (València, Denes, 1996) és el títol del llibre resultat d'aquella investigació, realitzada els anys 1993 i 1994.

La majoria de subjectes entrevistats pertanyen —en relació directa a l'univers que representen— a un tipus de catalanoparlants precaris que anomenem —en funció de la seua minva en el domini oral del català— *gairebé parlants i semiparlants*, respectivament. Una minoria, amb prou faenes un 38%, constitueix el grup que podem anomenar de parlants sencers; emperò, tot i ser aquests darrers els qui han rebut el català per via familiar, també presenten, com veurem, signes de castellanització toponímica.

2. Atès que el treball de camp era bàsicament urbà, els topònims rurals obtinguts són més aïna escassos i la majoria, provinents de parlants sencers. No de bades, els alacantins que habiten el seu terme rural o el coneixen bé pertanyen, habitualment, a aquest grup de parlants més capacitats. Per això mateix, aquí és on trobarem una menor presència de toponímia castellanitzada. Formes sense indicis de transformació serien *el Babel*, *el Bacarot*, *el Barranc des Ovelles*, *la Creu de Fusta*, *la Creu de Pedra*, *els Dotze Pontets*, *Garbinet*, *la Goteta*, *Orgègia*³, *la Serra Grossa* o *Tànger*. En canvi, l'absència d'article en *Babel* o *Bacarot*, el tancament de la [o] d'aquest darrer mot, la confusió d'*Orgègia* amb *Orxeta*, l'afebliment de la consonant oclusiva final de *Garbinet* i casos tan cridaners com *la Serra Gorda*, *la Cantera* o *Vistahermosa*, ens inviten a pensar en un procés de castellanització. El cas més flagrant seria el d'*Orgègia* pronunciat [or'xexja], sobretot en boca de parlants precaris, els quals són també els capdavanters dels principals canvis esmentats suara: tancament de *os* obertes i afebliment d'oclusives finals.

Hi ha una altra sèrie toponímica rural, però, on la castellanització constitueix només una sospita. Es tracta dels antropònims que duen anteposat l'article *lo*: *lo Cirer*, *lo Devesa*, *lo Morant*, *lo Picó*, etc. Sembla que tots aquests noms provenen d'una antiga estructura de possessió: *lo de Cirer*, on es perdria la *-d-*intervocàlica del sintagma⁴, talment com els topònims mallorquins començats per la forma contracta *son* (*Son Gotleu* = '(a) çò d'en Gotleu'). Paral·lelament a aquesta sèrie, n'hi ha una altra amb l'article *el* anteposat però amb la preposició *de* conservada i el genèric *finca* precedint tot el conjunt: *finca el de Boter*, *finca el de Castillo*, *finca el d'Espí*, *finca el de Ferré*, *finca el de Guinyeu*, etc. Aquesta mena de composició toponímica es prolonga cap nord, pel terme de Sant Joan, amb alguna variació formal: *el de Soler*, *el dels Flares*, etc. En canvi, l'altra sèrie, amb l'article *lo*, la retrobem al Baix Segura de llengua castellana: *lo Blanc*, *lo Samper*, etc.⁵

³ Aquest topònim presenta altres dues transcripcions segons altres autors: *Orgega* (F. Torres, "La toponímia del terme d'Alacant", dins *Actes del Catorzè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, Alacant, Generalitat Valenciana, 1991, II, 682-688) i *Orgeja* (J.S. Segura, *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant*, Alacant, Generalitat Valenciana, 1996, 19).

⁴ Vegeu els treballs de M. Garcia Sempere, "Alguns possibles topònims àrabs a la partida de Bacarot (municipi d'Alacant)", *Shurq Al-Andalus*, 7, 1990, 171-174; "Toponímia a la partida de Bacarot", *Actes del 14è Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, Generalitat Valenciana, Alacant, 1991, 434-443.

⁵ Vegeu J.L. Román del Cerro i M. de Epalza (eds.) *Toponímia mayor y menor de la provincia de Alicante. Listado por municipios*, Publicaciones de la Caja de Ahorros Provincial, Alicante, 1983.

La qüestió a dirimir seria si tant *lo* com el tenen *el* mateix valor (de neutre o de masculí) o diferent (*lo*, neutre, i *el*, masculí). En el cas de ser ambdós neutres, hauríem de considerar les formes amb *lo* resultant de castellanització a partir de les formes amb *el* (a l'Oriola encara catalanoparlant del segle dèsset recollim *la Font del Siscar*, amb l'antropònim *Siscar*)⁶. En el cas de ser ambdós masculins, els noms amb *lo* serien de creació més antiga i no s'hi hauria produït cap influència castellana: el substantiu el·líptic corresponent podria ser *tros* (*el tros de Boter*) basant-nos en el fet que al Vinalopó Mitjà se sol emprar aquest mot amb aquest significat: "Vaig al *tros* de l'onque Canyís". Si el valor de cada article és diferent (tercera possibilitat), caldria esbrinar quina sèrie és més antiga i, en qualsevol cas, decidir si les formes amb el constitueïen en una solució més genuïna per a evitar el neutre *lo* associat amb el castellà⁷.

3. La toponímia urbana d'Alacant, encara que més abundantment obtinguda, ja no presenta la complexitat analítica trobada en la rural. Els signes de castellanització hi són diàfans o, si més no, menys dubtosos. L'estudiarem en tres apartats: a) barris i zones menors dins aquests, b) vies i espais urbans diversos, i c) edificis i construccions equiparables. Ara el predomini dels parlants precaris, criats a la ciutat, ens durà a descobrir una major presència de toponímia acastellanada.

Els noms de barriades que hem trobat modificats respecte a la seua denominació originària són *Carolines*, sense l'article *es* que conserven els parlants sencers (*es Carolines*); *Los Ángeles*, amb una completa castellanització en compte dels *Àngels* dels parlants sencers; *San Anton*, dit així per tots els parlants; *el Rávalroig*, amb un canvi accentual i consegüent aglutinació lèxica que prediu un final semblant al del barri oriolà del *Ravalloche*, per bé que els parlants sencers —no tots, això, sí— encara hi resisteixen distingint les dues unitats lèxiques i mantenint oberta la [ɔ]: *el Raval Roig*; *la Sangueta*, que roman immaculat, però, com a contrapartida, tendeix a oblidar-se; *Sant Roc*, que es manté també però que es presta a una fàcil traducció; *Santacreu*, que sona aglutinat i, molt sovint, important del castellà i adaptat (*Santacrús*); i, finalment, la *Virgen del Socorro*, que saben pocs que en la forma autòctona és *el Socós*. Sense modificacions romandrien *el Cocó*, *es Femers* i *Santa Faç*.

Però els noms de carrers i places són els més afectats per la castellanització generalitzada dels alacantins. I això no sols en la substitució i traducció dels noms tradicionals sinó en l'anteposició dels genèrics *calle* o *plaza* per a encapçalar el nom d'un carrer o plaça. Així, fins i tot parlants sencers, diuen —naturalment, dins del seu discurs en català— *calle Nueva Alta*, *calle Nueva Baja*, *calle Madrid*, *calle San Rafael*, *calle Aspe*, *calle Virgen de Belén* al costat, encara de carrer *la Cavalla* o plaça *Sant Cristòfol*. Els parlants precaris només es distingeixen en aquest aspecte per algunes barreges improcedents, ja que al costat

⁶ Vegeu el meu llibre *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna*, Institut d'Estudis "Juan Gil-Albert", Alacant, pàg. 274.

⁷ Hi restaria sense explicació el topònim, més pròxim a la primera sèrie, *lo de Die*, on cal demanar-se si *de* és una preposició conservada o és la primera síl·laba d'un possible antropònim *Dedie.

de formes més “conseqüents” com *calle Padre Esplà, calle Calderón, carré del Pou, carré Villa Vella, plaza el Carmen o plaça del Pont*, ens regalen les oïdes amb noms com *carré del Pozo* o *plaza es Oliveretes*. Emperò, el paradigma de la castellanització en vies urbanes, assumit per tothom, ens el dóna el famós *Paseito de Ramiro*, així: amb un sufix diminutiu *-ito* inusitat en català; altres casos semblants però de menor abast en la parla popular serien el *Panteón de Quijano* (amb [x]) i l'*Alameda de los Frailes*.

El darrer apartat proposat per a la toponímia urbana és el dels noms d'edificacions i llocs singulars de la ciutat. Ara els parlants sencers solen mostrar pocs dubtes sobre les formes històricament correctes: *Sant Nicolau, el Pou del Drac, Santa Bàrbara*, etc. Només el darrer cas, el del nom del castell més emblemàtic de la ciutat, ens ofereix un dubte, puix que alterna amb *Santa Bàrbara*, amb la vocal intermèdia [a] al segon element del topònim. El cas és que molts alacantins pronuncien la vocal que queda en posició àtona de *Sant* com a [e] (*Sent Joan, Sent Vicent*, etc.), d'acord amb una tradició documentada en l'antic català d'Oriola⁸ i malgrat l'actual normativa amb [a], coincidint amb el castellà. És a dir, des de la perspectiva de l'estat dialectal rebut pels alacantins, les pronunciacions *Santa Bàrbara, Sant Joan* o *Sant Vicent* podrien veure's com a castellanitzants.

Els parlants precaris, en aquest aspecte, mostren ja una castellanització aclaparadora: *San Nicolàs, Casa Cultura, Casa la Asegurada, Casa Lamagnière, Casas de Carbonell, ermita de los Ángeles, Puerta Ferrisa, Puerta de la Reina, Puerta de la Huerta, Puerta del Mar, iglesia de San Francisco*, etc., i només en alguns casos recuperen el nom tradicional: *Casa Carbonell, Portal d'Elx, el Postiguat, el Portó, Porta Ferrissa*, etc.

L'extrem d'aquesta situació d'alta castellanització de la toponímia urbana se'ns presenta quan, per efecte de la nativització dels noms castellanitzats, es provoca el canvi de codi dels català al castellà, com veiem en aquests exemples:

“mun pare ba nàxer en la matexa casa que baig nàxer yo: *en la plasa Santa María, del número cuatro, yunt a la Casa la Asegurada*”

“el carré del Teatro actual, *que se llamaba calle Ancha del Molino*”

o s'arriba a incloure les formes castellanes de topònims majors com ara *Benidor* (amb [o] i sense [-m]), *Orihuela* o el mateix *Alicante* al si d'un discurs que, en principi, és en català:

“mun pare va vindre de Benidor aquí en Alacant”

“crec que eren de Orihuela”

“aquí en Alaca... aquí en Alican... aquí en Alacant sol... occurrix axina”

⁸ Vegeu *Variació i desplaçament de llengües...*, pàg. 273, (*Sent Jaume, Senta Lluçia*, etc.).

4. En conclusió, hem vist una petita mostra de la toponímia autòctona del municipi d'Alacant posada en boca dels mateixos alacantins. El procés d'abandó de la llengua que històricament els és pròpia, ha portat aquests parlants a donar una fesomia castellana a una part important dels seus topònims tradicionals i a crear-ne alguns altres ja directament en castellà. Casos com la partida rural d'*Orgégia* [or'xexja], el caseriu de *Vistahermosa* [vistar'mosa] o el *Paseito de Ramiro*, al cor de la ciutat, resultarien emblemàtics.

D'altra banda, la recerca anterior en àrees pròximes a Alacant com Múrcia o Oriola ens ensenya que l'adaptació toponímica a la llengua castellana és resultat d'un procés secular de substitució del català que a l'hora d'ara assoleix les portes de la ciutat d'Alacant.